

Wpływ rozwoju gospodarczego na sytuację demograficzną w krajach Unii Europejskiej

WPROWADZENIE

Pogłębiający się kryzys demograficzny to jedno z najważniejszych wyzwań przed jakim stoją państwa Unii Europejskiej. Współczesne trendy demograficzne Unii, których obrazem jest spopularyzowane zarówno w literaturze, jak i dyskusji publicznej stwierdzenie o „starzejącym się społeczeństwie europejskim” skłaniają do powtórnej analizy oraz syntezy przyczyn i skutków powstającej zapaści ludnościowej. Badanie tego problemu nie może ograniczać się jedynie do obserwacji przyrostu naturalnego, długości życia czy salda migracji, a prezentować szerszy wymiar, np. w świetle zjawisk ekonomicznych. Wzajemne powiązania demograficzno-ekonomiczne są dość oczywiste. Z punktu widzenia mikro dotyczą one gospodarstwa domowego, rodziny, małżeństwa, a przede wszystkim badania czynników wpływających na proces podejmowania decyzji prokreacyjnych. Z punktu widzenia makro występują związki między rozwojem demograficznym i gospodarczo-społecznym kraju [Kurkiewicz, 1992, s. 14]. Przeprowadzone w tym zakresie badania dostarczają bogatej wiedzy na temat wpływu rozwoju demograficznego na gospodarkę. Odpowiednia ilość i jakość czynnika ludzkiego jest niewątpliwie niezbędnym warunkiem rozwoju gospodarczego. Niski potencjał demograficzny Unii Europejskiej rozpatrywany z punktu widzenia gospodarki oznacza pojawienie się szeregu wielopłaszczyznowych problemów. Przede wszystkim dotyczy to rynku pracy, konsumpcji, oszczędności, inwestycji, świadczeń medycznych, finansów publicznych, a w konsekwencji prowadzi do spowolnienia gospodarczego oraz obniżenia poziomu życia mieszkańców Unii. Jednakże zdaniem autorki istnieje potrzeba badania także zależności odwrotnej, tj. wpływu gospodarki na kształtowanie się sytuacji demograficznej w państwie. Stan gospodarki może oddziaływać na poziom urodzeń, poziom zgonów oraz migracje. W związku z powyższym niniejszy artykuł ma na celu zbadanie zależności między rozwojem gospodarczym a sytuacją demograficzną w krajach Unii Europejskiej. Zaznaczyć jednak

należy, że badanie sytuacji demograficznej ograniczone zostanie do analizy przyrostu naturalnego oraz poziomu płodności. Inaczej mówiąc, autorka na przykładzie 27 państw Unii Europejskiej podejmuje próbę empirycznej weryfikacji tezy, iż w krajach wysoko rozwiniętych obserwujemy spadek przyrostu naturalnego spowodowany m.in. spadkiem stopy urodzeń żywych¹. Dodatkowo autorka pragnie zbadać przyczyny zaistniałej sytuacji demograficznej w oparciu o wybrane czynniki ekonomiczne. W pierwszym etapie analizy, w którym autorka przedstawia poziom rozwoju gospodarczego 27 państw Unii Europejskiej uwzględnia się zmiany ilościowe i jakościowe w gospodarce. Autorka zwraca uwagę na ten fakt, ponieważ w literaturze ekonomicznej, w której przeprowadza się konfrontację rozwoju gospodarczego kraju z inną dziedziną np. rozwojem demograficznym, warunkami życia, często spotykanym rozwiązaniem jest sprawdzenie korelacji między PKB a badanym problemem. Nie jest to podejście wyczerpujące, ponieważ sprowadza ono termin rozwoju gospodarczego do pojęcia wzrostu. Kolejnym krokiem analizy jest typologia i klasyfikacja państw podobnych ze względu na przyjęte do analizy dwa kryteria. Ostatnim krokiem badania jest wskazanie możliwych czynników determinujących decyzje co do posiadania bądź nieposiadania potomstwa. Metodologia wykorzystana w pracy to wielowymiarowa analiza porównawcza, która pozwala na przeprowadzenie badania w trzech wymiarach: przestrzennym, rodzajowym i dynamicznym. Ujęcie przestrzenne dotyczy 27 państw Unii Europejskiej. Ujęcie jakościowe odnosi się do przedmiotu analizy. Wybrane państwa badane są z uwzględnieniem dwóch kryteriów: gospodarczego i demograficznego. Dynamiczne podejście do zagadnienia oznacza, że analiza uwzględnia kilka okresów. Są to lata 1999–2008.

JAK ZMIERZYĆ ROZWÓJ GOSPODARCZY?

Według wskaźnika rozwoju społecznego HDI (*Human Development Index*) 19 państw Unii Europejskiej zakwalifikowano do grupy krajów o bardzo wysokim poziomie rozwoju, zaś pozostałe do grupy wysoko rozwiniętych. Dogłębna analiza rozwoju gospodarczego państw Unii Europejskiej pokazuje jednak, że jest to obszar dużo bardziej heterogeniczny. Poszczególne kraje członkowskie znajdują się na bardzo zróżnicowanym poziomie rozwoju gospodarczego. Problem jednak dotyczy sposobu kwantyfikacji tego poziomu.

---

¹ Przykład stanowiska zakładającego, że rodzice reagują na bodźce ekonomiczne decydując o liczbie posiadanych dzieci można znaleźć w pracy [Becker, 1981].

Wielu badaczy oraz instytucji międzynarodowych używa jako miernika rozwoju gospodarczego dochodu narodowego lub produktu krajowego brutto. Stosowanie tych mierników opiera się na założeniu, że wartość wygenerowanego w gospodarce dochodu/produktu świadczy o potencjale ekonomicznym gospodarki [Bąkiewicz, Żuławska, 2010, s. 91]. Zaznaczyć jednak należy, iż taka miara obrazuje zmiany ilościowe w gospodarce, jest zatem wyznacznikiem wzrostu. Aby jednak mówić o rozwoju gospodarczym należy oprócz zmian ilościowych analizować także zmiany jakościowe w strukturze społeczno-ekonomicznej kraju [Woźniak, 2008, s. 20]. Mając powyższe na uwadze w niniejszym opracowaniu najważniejszą kwestią związaną z analizą rozwoju gospodarczego państw Unii Europejskiej był dobór odpowiednich zmiennych, które opisują zarówno zmiany ilościowe, jak i jakościowe w gospodarce. Punktem wyjścia tej selekcji stał się klasyczny podział czynników wzrostu oraz warunków niezbędnych do rozwoju społeczno-gospodarczego. Dodatkowo wykorzystane w pracy narzędzia taksonomiczne dały możliwość syntetycznego ujęcia wyselekcjonowanych zmiennych i zaprezentowania ich za pomocą jednej zagregowanej wielkości. Jest to zatem przejście z opisu wielowymiarowego do jednowymiarowego, co pozwoliło dokonać porządkowania i prostego porównywania państw między sobą². Po przeprowadzonej selekcji formalno-merytorycznej, ostatecznie do analizy poziomu rozwoju gospodarczego państw Unii Europejskiej wybrano następujące zmienne diagnostyczne: stopa bezrobocia ogółem, stopa bezrobocia kobiet, wydajność pracy/godzinę, udział zatrudnionych w sektorze przemysłu średnio i wysokoprzetworzonej techniki w ogólnej liczbie zatrudnionych, wykształcenie techniczne na 1 tys. mieszkańców w wieku 20–29 lat, wydatki państwowe na edukację jako % PKB, liczba łóżek w szpitalu na 100 tys. mieszkańców, śmiertelność noworodków na 1 tys. urodzeń, eksport produktów z sektora wysokiej techniki jako % w ogólnej wartości eksportu, wydatki ogółem na B&R jako % PKB, PKB *per capita* według PPS, dynamika PKB *per capita*, inflacja %, inwestycje ogółem jako %PKB, bilans handlowy towarów % PKB, bilans handlowy usług % PKB, wartość dodana w budownictwie³.

Na podstawie zebranych zmiennych skonstruowano miernik syntetyczny poziomu rozwoju gospodarczego państw Unii Europejskiej, którego wartości zaprezentowano w tabeli 1:

---

² Ponieważ celem pracy jest wykorzystanie narzędzi wielowymiarowej analizy porównawczej, a nie ich prezentacja, zainteresowanych wykorzystaną metodologią autorka odsyła do literatury: [Grabiński, 1992; Zeliaś, 2005; Wydymus, 1984].

³ Wszystkie dane statystyczne wykorzystane w artykule pochodzą z bazy Eurostat.

**Tabela 1. Wartość miary syntetycznej poziomu rozwoju gospodarczego
w krajach Unii Europejskiej, lata 1999–2008**

Kraj	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>
Austria	0,3638	0,3295	0,3147	0,3025	0,2804	0,3114	0,2948	0,2743	0,3074	0,2713
Belgia	0,3119	0,3139	0,2910	0,2634	0,2469	0,2581	0,2341	0,1950	0,2115	0,2389
Bułgaria	0,0158	0,0292	0,0060	-0,0240	0,0104	0,0180	0,0294	-0,0009	0,0180	0,0412
Cypr	0,1548	0,1333	0,1715	0,1816	0,1606	0,1325	0,1271	0,1203	0,1657	0,2356
Czechy	0,2239	0,2189	0,2249	0,1890	0,1961	0,2049	0,1884	0,1624	0,1826	0,1725
Dania	0,3189	0,2980	0,3023	0,2568	0,2328	0,2507	0,2407	0,2294	0,2308	0,2233
Estonia	0,1797	0,1934	0,2187	0,2409	0,2315	0,1952	0,1961	0,2012	0,1784	0,1568
Finlandia	0,3632	0,3840	0,3760	0,3322	0,3083	0,3373	0,3335	0,2939	0,3242	0,3042
Francja	0,3412	0,3207	0,3427	0,2807	0,2598	0,2872	0,2752	0,2294	0,2393	0,2378
Grecja	0,1024	0,1002	0,1589	0,1585	0,1619	0,0968	0,0631	0,0618	0,0402	0,0567
Hiszpania	0,1973	0,1977	0,2190	0,1808	0,1797	0,1983	0,1971	0,1582	0,1445	0,0653
Holandia	0,3172	0,2797	0,2981	0,2516	0,2388	0,2147	0,2187	0,2035	0,2326	0,2961
Irlandia	0,4547	0,3925	0,4379	0,4060	0,3806	0,3718	0,3756	0,3277	0,3313	0,2826
Litwa	0,1563	0,1181	0,1472	0,1046	0,1319	0,1585	0,1789	0,1675	0,1769	0,0946
Luksemburg	0,2701	0,2573	0,2333	0,2207	0,1942	0,1964	0,1989	0,1564	0,1787	0,1552
Łotwa	0,1248	0,1159	0,1202	0,0645	0,0730	0,0926	0,1007	0,1093	0,0692	-0,0212

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>
Malta	0,1518	0,1859	0,0619	0,1469	0,1015	0,1862	0,2140	0,2181	0,2165	0,0760
Niemcy	0,3081	0,3276	0,2741	0,2292	0,2098	0,2135	0,1909	0,1739	0,1863	0,2179
Polska	0,1693	0,1334	0,0969	0,0750	0,0542	0,0383	0,0260	0,0364	0,0852	0,1392
Portugalia	0,2024	0,2106	0,1966	0,1806	0,1411	0,1631	0,1506	0,1102	0,1099	0,1277
Rumunia	-0,0584	-0,0668	-0,0470	-0,0370	-0,0335	-0,0116	-0,0204	0,0092	0,0473	0,1016
Słowacja	0,0982	0,0860	0,1206	0,1277	0,0738	0,0487	0,0770	0,0568	0,0593	0,0981
Słowenia	0,2759	0,2554	0,2588	0,2202	0,2089	0,2309	0,2351	0,2164	0,2375	0,2373
Szwecja	0,2995	0,2994	0,2803	0,2509	0,2323	0,2478	0,2406	0,2168	0,2386	0,2292
Węgry	0,2447	0,2051	0,2586	0,2520	0,2327	0,1748	0,1719	0,1216	0,0578	0,1776
Wielka Brytania	0,2990	0,2981	0,2881	0,2771	0,2702	0,2751	0,2436	0,2102	0,2191	0,2363
Włochy	0,1820	0,2023	0,2019	0,1850	0,1626	0,1755	0,1609	0,1360	0,1488	0,1287
Charakterystyki opisowe	Lata									
	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Średnia arytmetyczna	0,225	0,216	0,217	0,197	0,183	0,188	0,183	0,163	0,172	0,170
Odch. standardowe	0,115	0,110	0,110	0,100	0,093	0,096	0,093	0,083	0,088	0,086
Współ. zmienności	50,95	50,95	50,95	50,95	50,95	50,95	50,95	50,95	50,95	50,95
Asymetria	-0,418	-0,574	-0,471	-0,576	-0,418	-0,311	-0,304	-0,236	-0,066	-0,307

Źródło: opracowanie własne.

Wyznaczenie poziomu rozwoju gospodarczego w krajach Unii Europejskiej za pomocą miernika syntetycznego potwierdziło tezę, że jest to obszar bardzo zróżnicowany pod względem potencjału gospodarczego. Rozbieżność pomiędzy krajem o najwyższej wartości miary syntetycznej a krajem, gdzie wartość tego wskaźnika była najniższa wynosi co najmniej 0,3133. Biorąc pod uwagę, że najwyższy wskaźnik w całym analizowanym okresie wyniósł 0,4547, oznacza to dużą dychotomię. Potwierdził to także wysoki współczynnik zmienności. Pozostaje on na tym samym poziomie na przestrzeni lat, co oznacza, że kraje nie upodabniają się do siebie. Średnia wartość miary syntetycznej dla wszystkich państw UE malała z roku na rok, co świadczy o tym, że poziom rozwoju gospodarczego obniżał się w krajach UE. Najwyższą wartość miary syntetycznej osiągnęły kraje tzw. starej piętnastki kolejno: Irlandia, Finlandia, Francja, Austria, Wielka Brytania. W krajach takich jak: Polska, Malta, Słowacja, Cypr od roku 2004, a w Rumunii od roku 2007 widoczna jest dość duża dynamika rozwoju gospodarczego, co związane jest z przystąpieniem do zintegrowanego rynku europejskiego. Rok 2008 to obraz wpływu kryzysu finansowego na pozostałe branże gospodarcze, co w efekcie spowodowało gwałtowny spadek poziomu rozwoju gospodarczego. Szczególnie miało to miejsce na Łotwie, w Hiszpanii, na Malcie, Litwie i w Czechach.

ROZWÓJ GOSPODARCZY A SYTUACJA DEMOGRAFICZNA W KRAJACH UNII EUROPEJSKIEJ

Sytuację demograficzną w Unii Europejskiej badać można na podstawie ruchu naturalnego ludności, jak również ruchu wędrownego, czyli migracji. Zważywszy, że niniejsza analiza zawężona została do pierwszego kryterium, do określenia sytuacji demograficznej w badanych krajach przyjęto stopę przyrostu naturalnego oraz wskaźnik dzietności. W pierwszej kolejności przeprowadzono pozycjonowanie państw Unii ze względu na analizowane trzy wskaźniki: miara syntetyczna, przyrost naturalny, dzietność, nadając im rangi od najlepszego do najgorszego. W tabeli 2 zaprezentowano wyniki rangowania dla wybranych lat.

Posługując się nomenklaturą wykorzystaną do interpretacji wskaźnika rozwoju społeczno-gospodarczego HDI autorka podzieliła kraje Unii Europejskiej na cztery grupy uwzględniając kryterium rozwoju gospodarczego: kraje bardzo wysoko rozwinięte, kraje wysoko rozwinięte, kraje średnio rozwinięte, kraje najslabiej rozwinięte. Do pierwszej grupy państw zakwalifikowano: Irlandię, Finlandię, Austrię i Francję. O ile pod względem potencjału ekonomicznego państwa te można uznać za obszar jednorodny, o tyle sytuacja demograficzna jest dość zróżnicowana. Irlandia i Francja to kraje, które odznaczają się najwyższą stopą przyrostu naturalnego (10,65% i 4,48%) i wskaźnikiem dzietności, który w roku 2008 ukształtował się na poziomie odpowiednio: 2,1 i 2. Jest to poziom zapewniający zastępowalność pokoleń.

Tabela 2. Porównanie wyników rangowania ze względu na wartość miary syntetycznej oraz stopę przyrostu naturalnego i wskaźnik dzietności dla UE-27 – wybrane lata

Kraj	1999			2001			2003			2005			2007			2008		
	RG*	PN**	WD***	RG	PN	WD	RG	PN	WD	RG	PN	WD	RG	PN	WD	RG	PN	WD
<i>I</i>	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
Austria	2	15	15	4	14	14	3	14	13	3	13	12	3	16	17	4	18	20
Belgia	7	10	10	7	11	6	6	12	8	9	11	7	11	8	7	5	8	7
Bułgaria	26	26	21	26	26	23	26	27	22	25	27	17	27	27	12	26	27	14
Cypr	21	2	8	19	2	9	19	2	10	21	4	11	17	3	16	9	2	17
Czechy	14	23	26	14	21	26	14	20	26	16	20	22	13	13	11	14	14	13
Dania	5	8	5	5	8	3	8	10	3	6	10	3	8	12	5	11	12	5
Estonia	18	24	17	16	25	13	11	24	14	14	23	10	15	21	9	15	21	9
Finlandia	3	7	6	2	7	4	2	7	4	2	7	4	2	10	6	1	10	6
Francja	4	4	2	3	3	2	5	3	2	4	2	1	4	2	2	6	3	2
Grecja	24	16	20	20	15	19	18	16	18	24	14	16	26	17	13	25	16	12
Hiszpania	16	13	25	15	9	21	16	9	15	13	8	15	19	7	15	24	7	16
Holandia	6	5	9	6	5	5	7	4	5	10	5	8	7	6	8	2	6	8
Irlandia	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	1	1	1	2	1	1
Litwa	20	21	13	21	23	17	21	23	21	17	25	23	16	25	21	22	24	15

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>	<i>12</i>	<i>13</i>	<i>14</i>	<i>15</i>	<i>16</i>	<i>17</i>	<i>18</i>	<i>19</i>
Luksemburg	12	3	4	13	4	7	15	5	9	17	3	9	14	4	10	16	4	10
Łotwa	23	27	23	23	27	22	24	26	17	22	26	20	22	26	14	27	26	18
Malta	22	6	3	25	6	11	22	6	11	11	9	14	10	9	20	23	9	19
Niemcy	9	20	b.d.	10	20	b.d.	12	21	b.d.	15	21	b.d.	12	23	b.d.	12	23	b.d.
Polska	19	14	14	24	13	16	25	17	23	26	17	26	21	15	24	17	15	21
Portugalia	15	11	11	18	12	12	20	13	12	20	15	13	20	19	22	19	19	23
Rumunia	27	22	18	27	22	18	27	22	20	27	22	19	27	22	25	20	22	25
Słowacja	25	12	16	22	16	25	23	15	25	23	16	25	23	18	26	21	17	26
Słowenia	11	18	24	11	19	24	13	19	24	8	19	24	6	14	18	7	13	11
Szwecja	8	19	12	9	17	10	10	11	6	7	12	6	5	11	4	10	11	3
Węgry	13	25	19	12	24	15	9	25	19	18	24	21	24	24	23	13	25	24
W. Brytania	10	9	7	8	10	8	4	8	7	5	6	5	9	4	3	8	4	4
Włochy	17	17	22	17	18	20	17	18	16	19	18	18	18	20	19	18	20	22

*RG – rozwój gospodarczy

**PN – stopa przyrostu naturalnego

***WD – wskaźnik diety

Źródło: opracowanie własne.

W Finlandii wystąpiła również tendencja wzrostowa stopy przyrostu naturalnego i wskaźnika dzietności, przy czym charakteryzuje się ona niższą dynamiką. Wskaźnik dzietności w tym kraju, w ostatnim roku analizy, kształtuje się na poziomie 1,85. Najmniejszy przyrost naturalny osiąga Austria, a w ciągu 10 analizowanych lat występuje dwukrotnie zjawisko ubytku naturalnego, tj. w roku 1999 i 2003. Najwyższa stopa przyrostu naturalnego miała miejsce w roku 2004, której również towarzyszył najwyższy dla tego kraju wskaźnik dzietności, tj. 1,42. We wszystkich krajach zaliczonych do grupy bardzo wysoko rozwiniętych następuje obniżenie poziomu rozwoju gospodarczego w stosunku do roku początkowego analizy. Jednakże w przypadku Francji i Irlandii nie wpłynęło to na zahamowanie przyrostu naturalnego i spadek dzietności.

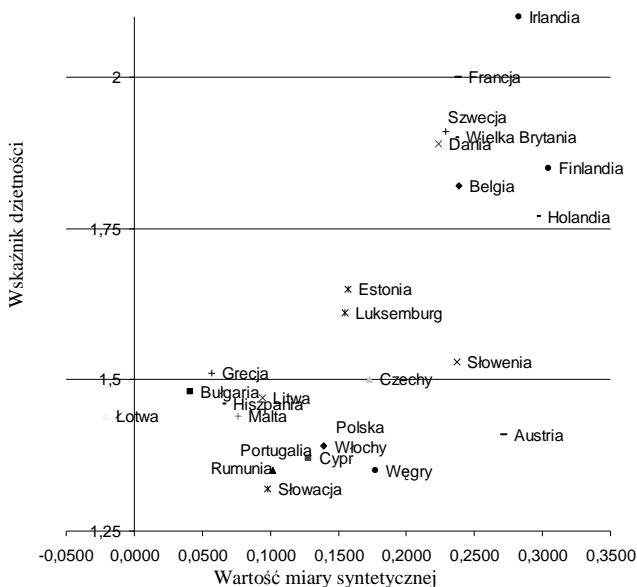
Drugą grupę państw wysoko rozwiniętych utworzyły: Dania, Holandia, Belgia, Luksemburg, Niemcy, Szwecja, Wielka Brytania, Słowenia. W Danii, Holandii, Belgii, występuje sytuacja bardzo podobna do sytuacji w Finlandii. W Danii większa niż w przypadku Finlandii dynamika spadku poziomu rozwoju gospodarczego nie wpłynęła negatywnie na przyrost naturalny i wskaźnik dzietności. W Szwecji w pierwszych latach analizy, kiedy wartość miary syntetycznej poziomu rozwoju gospodarczego jest wysoka zmiany demograficzne prowadzą do ubytku ludności. W następnych latach wraz z obniżaniem się poziomu rozwoju gospodarczego zaobserwować można poprawę stopy przyrostu naturalnego oraz wskaźnika dzietności do wartości, jakie występują w Danii i Finlandii. Podobna tendencja utrzymuje się w Wielkiej Brytanii, jednakże w początkowych latach analizy nie występuje tam zjawisko ubytku ludności. Od roku 2004 stopa przyrostu naturalnego wzrosła o prawie 60% w stosunku do roku poprzedniego. Wskaźnik dzietności w tym kraju systematycznie wzrastał osiągając w roku 2008 jedną z najwyższych wartości w Unii, tj. 1,9. Najgorzej kształtuje się sytuacja demograficzna w Niemczech, gdzie z roku na rok powiększa się skala ubytku ludności osiągając w roku 2008 poziom 1,97‰. Brak danych dotyczących wskaźnika dzietności uniemożliwia bezpośrednie porównanie z innymi państwami, aczkolwiek niewątpliwie kraj ten odnotowuje najniższy wskaźnik urodzeń mierzony na 1000 obywateli spośród wszystkich państw Unii. W roku 2008 wyniósł on 8,3 przy średniej unijnej UE-27 – 10,9.

Najliczniejszą grupę państw utworzyły kraje określone jako średnio rozwinięte. Są to w większości kraje, które wstąpiły do Unii w roku 2004: Czechy, Słowacja, Polska, Węgry, Litwa, Łotwa, Estonia, Cypr, Malta. Znalazły się tam także państwa z tzw. starej piętnastki, takie jak: Włochy, Grecja, Portugalia, Hiszpania. Grupę tę stanowią kraje o dużo niższym potencjale ekonomicznym w porównaniu do dwóch wcześniejszych grup, jednocześnie są to kraje charakteryzujące się w większości bardzo złą sytuacją demograficzną. Litwa i Łotwa w latach 2002–2006 wyróżniały się największą obok Malty dynamiką wzrostu poziomu rozwoju gospodarczego. Jednocześnie kraje te przez cały analizowany okres osiągają ujemny przyrost naturalny. Takie same

tendencje obserwować można analizując wskaźnik dzietności. W roku 2008 na Łotwie wyniósł on 1,44, na Litwie 1,47. Ujemny przyrost naturalny występuje także w innych krajach z tej grupy, są to: Estonia, Włochy i Węgry. Sytuacja ta trwa przez cały analizowany okres. W kilku latach ubytki ludności odnotowuje także Polska (2002–2005), Słowacja (2001–2003), Czechy (1999–2005) i Grecja (1999–2004). W Grecji wraz ze spadkiem poziomu rozwoju gospodarczego, który gwałtownie następuje od roku 2003 obserwuje się dodatnią i rosnącą z roku na rok stopę przyrostu naturalnego oraz wzrost wskaźnika urodzeń z 1,28 w 2003 do 1,51 w roku 2008. W Polsce występuje zależność odwrotna. Wraz ze spadkiem poziomu rozwoju gospodarczego do roku 2005 następuje spadek wskaźnika dzietności i stopy przyrostu naturalnego. W następnych latach następuje odwrócenie tendencji.

Ostatnią grupę określoną jako najslabiej rozwiniętą utworzyły kraje będące najmłodszymi członkami Unii. Poziom rozwoju gospodarczego w Rumunii i Bułgarii wzrasta w ciągu analizowanego okresu. Sytuacja demograficzna jest bardzo zbliżona do grupy państw oznaczonych jako średnio rozwinięte, zwłaszcza duże podobieństwo do takich krajów, jak Estonia i Węgry, czyli ujemny przyrost naturalny oraz najniższe w Unii wskaźniki dzietności.

W dalszej części analizy wykorzystano wykres rozrzutu (rysunek 1) obrazujący podział państw według kryterium poziomu rozwoju gospodarczego i liczby dzieci przypadających na kobietę w wieku rozrodczym.

Rysunek 1. Wykres rozrzutu wartości miary syntetycznej poziomu rozwoju gospodarczego i wskaźnika dzietności w roku 2008 dla UE-27

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostat.

Rysunek 1 pokazuje ogólny podział Unii Europejskiej na „starych” i „nowych” członków uwzględniając zarówno kryterium rozwoju gospodarczego, jak i zmiennej określającej sytuację demograficzną. W krajach charakteryzujących się najwyższym poziomem rozwoju gospodarczego w Unii rodzi się również najwięcej dzieci, są to: Irlandia, Szwecja, Francja, Wielka Brytania, Dania, Finlandia, Belgia, Holandia. Odstępstwem od tej reguły jest Austria, której wysokiej wartości miary syntetycznej rozwoju gospodarczego towarzyszy niski wskaźnik dzietności. Drugą grupę państw podobnych do siebie pod względem przyjętych dwóch kryteriów utworzyły: Estonia, Luksemburg, Słowenia i Czechy. Są to państwa o niższym poziomie rozwoju gospodarczego i niższym wskaźniku dzietności. Średnio wynosi on 1,6 dziecka na kobietę. Trzecią grupę tworzą państwa, które określono jako średnio i słabo rozwinięte w Unii, gdzie sytuacja demograficzna kształtuje się najgorzej. Reasumując, jak pokazuje wykres wzrost poziomu zamożności państwa nie jest wprost proporcjonalny do spadku dzietności i odwrotnie.

EKONOMICZNE DETERMINANTY DZIETNOŚCI – PODEJŚCIE SELEKTYWNE

Próbując zrozumieć zróżnicowanie dzietności między poszczególnymi krajami Unii Europejskiej, przy jednoczesnym zawężeniu analizy do powiązania państwo – rodzina, bezpośrednio uwagę koncentruje się na polityce rodzinnej każdego państwa, jako głównej determinancie decyzji prokreacyjnych. Podkreślić jednak należy, że na sytuację demograficzną kraju wpływa znacznie więcej czynników, takich jak: polityka zdrowotna, oświatowa, fiskalna, zatrudniania oraz społeczna, w tym rodzinna⁴. Dlatego też próbując znaleźć odpowiedź na pytanie, co wpłynęło na poziom dzietności np. we Francji, Irlandii, Austrii, Niemczech, czy krajach postkomunistycznych przeanalizowane zostaną dane dotyczące zatrudniania kobiet, edukacji kobiet, elastycznego czasu pracy, infrastruktury zapewniającej opiekę nad małymi dziećmi (żłobki, przedszkola itp.) oraz świadczenia socjalne dla rodzin z dziećmi. Zasadność sprawdzania związku między dzietnością a wskazanymi zmiennymi wynika także z badań przeprowadzonych przez Flash Eurobarometer w roku 2008 pt.: *Family life and the needs of an ageing population*. Z tego raportu wynika, że w krajach unijnych kobiety mają zwykle mniej dzieci niżby chciały, co może oznaczać, iż kryzys demograficzny nie jest wyłącznie skutkiem kryzysu rodziny. Co więcej respondenci wskazywali na potrzebę prowadzenia efektywnej polityki pronatalistycznej w postaci: ułatwiania dzielenia kariery zawodowej z

⁴ Autorka całkowicie pomija w artykule czynnik religijny i kulturowy.

macierzyństwem, zmniejszenia kosztów związanych z wychowywaniem dzieci oraz udostępnianiem usług opiekuńczych dla dzieci [*Family life ...*, (http)].

Analizując aktywność zawodową kobiet w ciągu badanego okresu stwierdzić należy, że wzrasta ona z roku na rok. Według danych Eurostat w roku 1998 zatrudnionych było średnio w Unii 52,0% kobiet, a w roku 2008 – 59,2%. W przypadku krajów skandynawskich oraz Holandii, Belgii, Luksemburgu, Francji, Irlandii wskaźnik zatrudnienia kobiet osiągnął wartość ponad przeciętną⁵. Kraje śródziemnomorskie, Węgry, Malta, Rumunia, Polska, Słowacja, to państwa, gdzie wartość wskaźnika zatrudnienia kobiet osiąga wartość poniżej przeciętnej, średnio na poziomie ok. 48–50%. Na podstawie powyższych statystyk wyłania się konkluzja, iż niedyskryminacja na rynku pracy prowadzi do wzrostu wskaźnika dzietności. Odstępstwem od przedstawionej sytuacji jest przypadek Litwy, Łotwy, Bułgarii, Austrii, Niemiec, gdzie stopień zatrudniania kobiet osiąga wartość średniej unijnej bądź ją przewyższa, a poziom dzietności pozostaje na poziomie najniższym w Unii. Dodać należy, że w krajach o najwyższym wskaźniku zatrudnienia kobiet przeznaczają się znacznie większe środki finansowe na prowadzenie aktywnej polityki zatrudniania. Jest to średnio 2% PKB, przy średniej UE-27 1,6% PKB, a najniższej wartości 0,2% PKB w Estonii, Rumunii. Ważną kwestią związaną z aktywizacją zawodową kobiet jest stworzenie sytuacji, w której kobiety będą mogły godzić życie zawodowe z życiem rodzinnym. Umożliwia to niewątpliwie elastyczny czas pracy, bądź praca w niepełnym wymiarze godzin, które z jednej strony zapewniają kobietom dochód na utrzymanie rodziny, a z drugiej strony czas na troszczenie się o nią. W krajach o najwyższym wskaźniku dzietności przynajmniej 1/3 kobiet pracuje w niepełnym wymiarze godzin. W Holandii jest to 3/4 kobiet. Sytuacja przeciwna występuje w krajach śródziemnomorskich. Najwięcej kobiet w niepełnym wymiarze czasu pracy pracuje tam w Hiszpanii, tj. średnio 9,7% w ciągu dziesięciu analizowanych lat (rok 2008 – 12%). Najgorzej sytuacja przedstawia się w krajach Europy Środkowo-Wschodniej. W Polsce, Słowacji, Węgrzech, Litwie, Łotwie, Rumunii, Bułgarii możliwość zatrudnienia w niepełnym wymiarze godzin kobiet z roku na rok spada, nie przekraczając w ostatnim roku analizy poziomu 10%. Duże znaczenie z punktu widzenia dzietności ma także wykształcenie kobiet, ponieważ jak wynika z raportu *Family life...* kobiety wysoko wykształcone, to grupa, w której niedobór dzieci odczuwany jest najsilniej. Chęć ukończenia studiów wyższych, zdobycia odpowiednich kwalifikacji i ciągłe ich uzupełnianie, powoduje, że wydłuża się okres edukacji odkładając tym samym decyzję dotyczącą potomstwa. Nieodłącznym problemem związanym z umożliwieniem kobietom aktywizacji zawodowej jest organizacja odpowiedniej infrastruktury zapewniającej opiekę

---

⁵ W roku 2008: Szwecja 71,8%, Finlandia 69%, Holandia 71,1%, Dania 74,3%, Francja 60,4%, Irlandia 60,2%.

nad małymi dziećmi: przedszkola, żłobki, centra dziennej opieki nad dziećmi itp. W krajach o wysokim wskaźniku dzietności prawie połowa dzieci w wieku poniżej 3. roku życia korzysta ze zorganizowanej opieki nad dzieckiem⁶. W pozostałych krajach dane te są na dużo niższym poziomie. W przypadku Niemiec, Austrii odpowiednio 80% i 93% w roku 2008 pozostawało pod opieką rodziców, co może stanowić częściową odpowiedź na pytanie dotyczące niskiej dzietności w tych państwach. Wyłączenie kobiety z kariery zawodowej na minimum trzy lata determinuje jej decyzję o rezygnacji z macierzyństwa na rzecz kariery zawodowej. W większości krajów postkomunistycznych, prawie 1/3 dzieci w wieku powyżej 3. roku życia, aż do osiągnięcia wieku obowiązkowej edukacji w dalszym ciągu pozostaje pod wyłączną opieką rodziców. W Polsce wskaźnik ten osiąga wartość 65%. We wszystkich krajach Unii występują różnego rodzaju świadczenia pieniężne, ulgi podatkowe oraz świadczenia w naturze, które mają na celu pomoc rodzinom w ponoszeniu kosztów posiadania i wychowywania potomstwa. Wielkość tej pomocy jest jednak znacznie zróżnicowana w poszczególnych państwach. W krajach, gdzie odnotowuje się najniższe wskaźniki dzietności występuje też najwyższy odsetek ludzi zagrożonych ubóstwem. Związane jest to z posiadaniem dzieci. Najbardziej zagrożone są rodziny wielodzietne z minimum trójką dzieci w: Bułgarii 74,2%, Hiszpanii 44,4%, Łotwie 46%. W krajach gdzie występuje odmienny trend demograficzny wskaźnik ten pokazuje, że są one w dużo lepszej sytuacji i otrzymują większe wsparcie: Belgia 7%, Dania 13%, Słowenia, Szwecja 8% rodzin wielodzietnych zagrożonych ubóstwem. Kraje przeznaczające największą pomoc socjalną na rodziny z dziećmi w Unii to: Irlandia 692 PPS, Luksemburg 1821 PPS, Dania 1009 PPS, Francja 598 PPS, Austria 787 PPS, Szwecja 749 PPS, Finlandia 725 PPS, Niemcy 768 PPS⁷.

WNIOSKI KOŃCOWE

Na podstawie przeprowadzonej analizy sformułować można następujące wnioski końcowe:

- trudno jednoznacznie określić wpływ rozwoju gospodarczego na sytuację demograficzną w krajach Unii Europejskiej,
- bezpośrednią przyczyną spadku liczby ludności państw Unii Europejskiej jest obniżenie dzietności poniżej poziomu prostego zastępowania pokoleń, tj. 2,1 dziecka na kobietę. Jedynie kraje anglosaskie i nordyckie oraz Francja osiągają wartość wskaźnika dzietności zbliżoną do oczekiwanej (1,6–2,1).

⁶ Rok 2008: 43%, Dania 73%, Francja 41%, Holandia 47%, Szwecja 49%.

⁷ Średnia wartość świadczenia socjalnego przypadająca na członka rodziny w okresie 1999–2007.

- Najmniej dzieci rodzi się w krajach postkomunistycznych oraz śródziemnomorskich, a także w Niemczech i Austrii.
- badanie nie potwierdziło tezy, że kryzys demograficzny jest pochodną procesu bogacenia się społeczeństw europejskich. Jest to zgodne z zaprezentowaną teorią M. Myrskyla mówiącą, iż spadek dzietności związany ze wzrostem dobrobytu nie jest trwały i trend ten ulega odwrócenia po osiągnięciu określonego poziomu zamożności przez państwo [Myrskyla, 2009],
  - wybrane do analizy determinanty decyzji prokreacyjnych: poziom zatrudnienia kobiet, czas pracy kobiet, opieka nad dziećmi, świadczenia socjalne dla rodzin z dziećmi itp., zdają się wyjaśniać sytuację demograficzną w krajach skandynawskich i śródziemnomorskich. W przypadku pozostałych państw jest to proces dużo bardziej złożony. Zasadnicza konkluzja sprowadza się do stwierdzenia, iż o poziomie dzietności nie można mówić wyłącznie w oparciu o czynniki ekonomiczne, ponieważ jest to sfera życia głównie determinowana czynnikami kulturowymi.

LITERATURA

- Bąkiewicz A., Żuławska U. (red.), 2010, *Rozwój w dobie globalizacji*, PWE, Warszawa.
- Becker G.S., 1981, *A Treatise on the Family*, Harvard University Press, USA.
- Family life and the needs of an ageing population*, 2008, Flash Eurobarometer 247, The Gallup Organization, Węgry. http://www.ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_247_sum_en.pdf
- Grabiński T., 1992, *Metody Taksonometrii*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków.
- Kurkiewicz J., 1992, *Podstawowe metody analizy demograficznej*, PWN, Warszawa.
- Myrskyla M., 2009, *A link between wealth and breeding: the best of all possible worlds?*, "The Economist", Aug 6th.
- Woźniak M.G., 2008, *Wzrost gospodarczy. Podstawy teoretyczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków.
- Wydymus S., 1984, *Metody wielowymiarowej analizy rozwoju społeczno-gospodarczego*, Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie Monografie nr 62, Kraków.
- Zeliaś A., 2004, *Poziom życia w Polsce i krajach Unii Europejskiej*, PWE, Warszawa.

Streszczenie

Artykuł przedstawia analizę wpływu rozwoju gospodarczego na sytuację demograficzną w krajach Unii Europejskiej. Zastosowanie wielowymiarowej analizy porównawczej do określenia poziomu rozwoju gospodarczego umożliwiło łatwe porównywanie i pozycjonowanie państw, jak

również przeprowadzenie zagregowanej analizy dynamicznej. Sytuację demograficzną w poszczególnych krajach unijnych wyznaczono za pomocą danych dotyczących stopy przyrostu naturalnego oraz wskaźnika dzietności. W artykule dokonano klasyfikacji państw Unii Europejskiej w oparciu o kryterium rozwoju gospodarczego, jak i sytuacji demograficznej. W ostatniej części pracy zwrócono uwagę na wybrane czynniki ekonomiczne, które mogą mieć wpływ na kształtowanie poziomu dzietności w krajach Unii Europejskiej. Są to: poziom zatrudnienia kobiet, wykształcenie i czas pracy kobiet, świadczenia socjalne dla rodzin z dziećmi, organizacja opieki nad dziećmi.

The Impact of Economic Development on Demographic Situation in the European Union Countries

Summary

The article shows impact of the economic development on demographic situation in the European Union countries. Multidimensional comparative analysis helps to define economic development level and easy compare and rank countries. It was also helpful to perform dynamic and aggregated scrutiny. The demographic situation in the particular countries was defined by birth rate and fertility rate. The author carried out classification of the European Union countries with two standards: economic development and demographic situation. In the last part of article the author pays attention to selected economic factors, which can determinate the creation of fertility rate's level in the European Union countries. There are: female employment, part – time employment of female, education, social benefit for families with children and formal child care.